

Megemlékezés

BEKE LÁSZLÓ
(1944–2022)

Darvas György

PhD, fizikus-filozófus, Symmetrion – The Institute of the International Symmetrology Foundation, Budapest
darvasg@iif.hu

Fotó: Saxon-Szász János

Sokoldalú ember volt, ezért sokan, sok oldaláról megközelítve írtak, írnak róla, amióta elment.¹ Tudós, művészettudó és bizonyos értelemben polihisztor, bár utóbbi ellen ő tiltakozna a leghatározottabban. Egyéniség volt, neve fogalom volt, lett. Bár mindig Beke Lászlóként mutatkozott be, a szakma számára ő *A Beke* volt, utónév nélkül, mint Aknai Tamás róla/vele készült vaskos kötetének címe is (Aknai, 2018); a szakmai barátok számára pedig *A Laci* (így, becenévvel). A Beke is, a Laci is viszonylag gyakori név, meghallva külön-külön nekem mégis elsőre ő ugrik be.

Munkássága minden szála a művészetekhez kötődött, de a szálak másik

vége sokfelé terjedt. Én mindössze egy ágról szeretnék megemlékezni, a (természet)tudományokhoz való kapcsolatairól.

Minden érdekelte, mindenre kíváncsi volt, mert mindenről asszociált valamire, ami már otthonosabb terrénumnak tűnt számára. Csodálatos beszélgetéseket folytattunk. A tudományok és a művészetek viszonyában korán felismerte a szimmetriák kapcsolatépítő szerepét. Mi több, neki nem kellett magyarázni, hogy a szimmetriák nem korlátozódnak a „jé, milyen tükörszimmetrikus”, „hű, milyen

¹ Szerkesztett másodközlés, a szöveg eredeti megjelenése: a Mobil MADI Museum & Foundation Facebook-oldala, 2022. február 7.

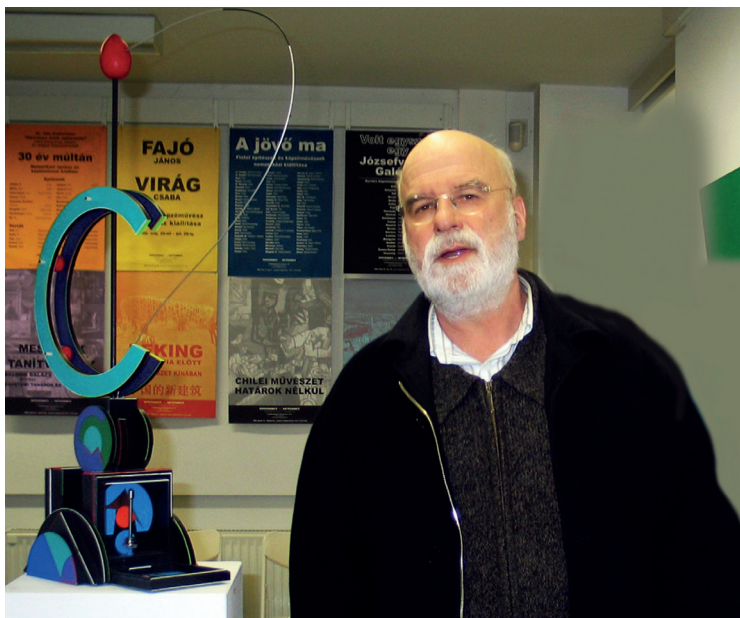
forgásszimmetrikus” felismerések *AHA* élményeire. Paradoxnak tűnik, hogy ez a palindrom szó itt épp arra utal, hogy ne is keressünk minden szimmetriában tükrözést. Így, nagybetűvel látható évtizedek óta Caspar Schwabe zürichi, a beszédes nevű Spiegelgasse 14-ben álló galériája kirakatában és cégérén. Mint a szimmetria tárgyú galéria tárgyai mutatják, Schwabe, Beke Lászlóhoz hasonlóan, mégsem értelmezte ilyen szűken a szimmetriákat. Többek közt az ő nevéhez és keze munkájához kapcsolódik, Jevgraf Fjodorov kristálytani-geometriai és Harold Scott MacDonald Coxeter geometriai munkássága nyomán, az első aranyetszés kaleidoszkóp megvalósítása. Ezzel vissza is kanyarodtunk Beke Lászlónak a művészetek kaleidoszkópjában szemlélt tudományképéhez. Jól jelzi, mennyire tágan értelmezte, mindenben felismerte a szimmetriát (harmóniát, arányosságot, szépséget..., mint az ókori görögök vagy a reneszánsz klasszikusai) – és ez csak egy kiragadott illusztráció –, hogy 2009-ben támogatója volt a Szimmetria Fesztivál keretében Szkárosi Endre, Ladik Katalin és társulatuk által a szentendrei Művészet Malom színpadán előadott, a dada kilencvenéves évfordulójára emlékező performansznak.

Az első integrált össztudományos-összművészeti szimmetria szimpózium alkalmából (1989) a Nemzeti Galéria egy egész emeleti szárnyát betöltő, nagyszabású kiállítást rendezett *Symmetry and Asymmetry* címmel (Beke, 1991). Ezen egy olyan komplex nemzetközi művészcsapatot hozott össze, akik azelőtt sosem állítottak ki együtt és ilyen összetételben. Precizitását a meghívott és kiállított művek gondos megválogatásán kívül elárulja az is, hogy utána két évig dolgoztunk együtt a végül a katalógusba került munkák válogatásán, szerkesztésén, kiadásán. Míg ő a kiállítást rendezte, Zsófi lánya a konferencián segítette a munkánkat.

Ez a rendezvénysorozat mérföldkő volt a tudomány-művészet kapcsolatok történetében. Nemcsak ennek a kiállításnak az okán, amelyről évekig mint mércéről beszéltek. A kapcsolódó konferencia révén olyan együttműködéseket inspirált, amelyek szereplői egyébként soha nem találtak volna egymásra, vagy legalábbis a következőikben született eredmények nem jöttek volna létre. Csak három példát említek. Tony Robbin New York-i képzőművész és Ture Wester dán építész itt ismerkedtek meg, és kezdték el azt projektjüket, amelynek eredménye egy hatalmas kvázikristály szerkezetű emlékmű lett a dán tengerparton, Koppenhága mellett, és amely Daniel Shechtman néhány évvel korábbi és huszonkét évvel később Nobel-díjjal elismert felfedezése előtt tiszteleg. A rendezvényről készült kétszer egyórás film (rendező: Szergej Kapica) tévésugárzása hozta össze Elisabeth Rapis, akkor Üzbegisztánban dolgozó szemész kutatót Juvál Neamánnal (Yuval Ne’eman), az izraeli fizikakutatás kiemelkedő (ha nem a legnagyobb) alakjával, amelyből később Tel-Avivban jelentős fehérjekutató projekt született. Két mérnök, egy agykutató és egy klasszika-filológus (Leon O. Chua, Roska Tamás, Hámori József és Maróth Miklós) közös workshopja az agyi aszimmetriák

processzorokban való modellezéséről mérföldkő volt az első mesterséges retina néhány évvel későbbi megalkotásához.

A *Symmetry and Asymmetry* jelentős kiállítás- és tudományos eseménysorozat elindítója volt. A hasonló rendezvények később jelentős eredmények bejelentéseinek és évfordulós ünnepeinek a színhelyei lettek. 1995-ben a kvázikristályok felfedezésére és a száz éve született Moholy-Nagy Lászlóra emlékeztünk, a felfedező, illetve a művész lányának közreműködésével; 1998-ban Thomas Hales az első előadásai között itt jelentette be a gömbök legsűrűbb pakolásának (Kepler-sejtés) bizonyítását; 2009-ben Steven Weinberg a véletlen szimmetriákat; 2013-ban Gerard 't Hooft (elméleti fizikus) és Horváth Dezső (aki részt vett a kísérlet megtervezésében és a mérések kiértékelésében) a Higgs-bozon felfedezését; 2016-ban Benno Willke számolt be az első gravitációs hullámok észleléséről.

Fotó: Saxon-Szász János

Beke érdeklődése a tudományok iránt töretlen maradt. Művészeti tanácsadója volt az 1996-ban a (még várbeli) Ludwig Múzeumban Peter Weibel által rendezett 10 részből álló nagyszabású kiállításnak. A kiállítás anyagát „*A művészetén túl*” címmel Peter Weibel szerkesztette egy 750 oldalas kötetbe, és adta ki három nyelven. Érzékeltetéstül, hogy mi volt a művészetén túl, amihez „tanácsot” adott: 1. érzékelés, mozgás; 2. szimmetria, szimmetriatörés; 3. mérés, megfigyelés; 4. matematika, fizika; 5. kibernetika, informatika, számítárművészet; 6. evo-

lúció, rendszer-/játékelmélet; 7. tudomány-/művészetelmélet; 8. pszichoanalízis, akcionizmus; 9. vízió, dekonstrukció; 10. vizuális kommunikáció.

Ekkor már a Műcsarnok igazgatója volt. Ez jelentette pályája csúcsát. Nemcsak neki, hanem a Műcsarnoknak is. Abban a négy évben a Műcsarnok olyan művészeti közéleti központ lett, ami után ott addig soha nem látott tömegek érdeklődtek. Agóra és fórum volt a szó klasszikus értelmében, amelyet ez az intézmény közel másfél évszázados története során nem tapasztalt, sem addig, sem azóta. Kiállításai újdonságot hoztak az 1990-es évek itthoni művészeti életébe, mind témáikban, kitekintéseikben (szintén a művészeteken túlra), mind azok bemutatásában. A kiállításokon kívül színvonalas programok voltak az alagsorban kialakított előadóteremben. Sok másik mellett számomra a legemlékezetesebb, amikor javaslatomra oda hívta meg egy lenyűgöző előadásra Emanuel Dimas de Melo Pimenta brazil–portugál építész-zeneszerzőt.

1999-ben az akkor először megrendezett Tudomány Világfórumához kapcsolódó *Tudomány a művészetben – Művészet a tudományban* című kiállítássorozatot a Műcsarnok és intézményei (valamint a Képzőművészeti Egyetem) bázisán került megrendezésre, 11 budapesti helyszínen. A kiállítássorozatra az akkori kulturális miniszter, az agyi aszimmetriák jeles kutatója, Hámori József keretéből kértem és kaptam támogatást. (Sajnos, ez a gesztus a minisztérium némely besorozott tisztségviselőjének nem nyerte el a tetszését, és valószínűleg ürügyként vagy motivációként közrejátszhatott részükről Beke későbbi eltávolításában az igazgatói pozíciójából.) Abban a négy évben sokszor találkoztunk a Műcsarnoknak az Andrassy út torkolata felé néző sarkában levő dolgozószojájában. Nem kért, és én soha nem adtam tanácsot a tervezett kiállításaihoz. Csak beszélgettünk és gondolatokat cseréltünk, és ebből mindketten merítettünk.

Egyik tankönyvét, már az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének igazgatójaként, F. Farkas Tamásnak – akit a geometerek művészeknek, a művészek matematikusnak tartanak – a grafikáival illusztrálta. Ezzel is jelezte, hogy a műalkotások mennyire köthetők/kötendők a tudományos témákhoz.

Az utóbbi években legkedvesebb témája a post-contemporary (PoCo) művészet definiálása volt. Büszke volt rá, és magáénak érezte.

A 2000-es évektől rendszeresen közreműködött szervezőként és tanácsadóként a háromévente megrendezett Szimmetria Fesztiválok kiállítási programjaiban (amelyeknek a kurátorai ekkortól Dárdai Zsuzsa és Saxon-Szász János voltak). Az évtized második felétől olyan tudományos-művészeti kiállításokat is közösen nyitottunk meg, mint a Győrben megrendezett *Möbius Szalagok*, és a Pécsen megrendezett *Ars Geometrica* kiállítások, később a szentendrei *Konstruktív – Konkrét* nemzetközi tárlat (és a kapcsolódó tudományos szimpózium).

A magyarországi és közép-európai MADÍ-mozgalmat művészettörténészként szinte egyedülként felvállalta, támogatta, értékelte. Nemzetközi szaktekintélyként ő nyitotta meg a 2006-ban, Moszkvában számos helyszínen megrendezett

SupreMADism kiállítás-, konferencia- és élő performanszorozat központi kiállítását, amely a szuprematizmus száz évének és az abból kinőtt, a MADI egyik elődjének tekintett konstruktivista művészet szülőföldjének tisztelgett. Egy olyan nagyvárosban ritkaság, hogy egy – pláne külföldiek által odahozott – esemény évekig emlegetett témája lett a művészeti közéletnek.

Nemcsak a művészeti alkotások érdekelték a tudományokhoz kapcsolódóan. A 2013-ban, a hollandiai Delftben rendezett Szimmetria Fesztiválon például – ahol a város főterére kihelyezett tucatnyi asztalon és a kövezetre terített pokrócokon tartott élményműhely programjában a város lakói és látogatói aktívan ismerkedhettek geometriai játékokkal, tudományos modellek építésével, kedvet kaphattak olyan foglalatosságokhoz, amelyek korábban csak tankönyvek lapjairól voltak ismertek számukra – maga is aktívan részt vett egy két méter magas DNS-molekula modelljének építésében, fullerénmodellt rakott össze pálcikák segítségével Harry Krotóval, a molekula Nobel-díjas felfedezőjével, rakosgatta a poliuniverzum játékcsalád mozaik elemeit, ismerkedett az origami hajtogatás titkaival.

Nagyon közvetlen személyisége volt. Nem élt elefántcsonttoronyban. A 2016-os Szimmetria Fesztivál előkészítésére hónapokkal korábban kiutazott Bécsbe a kiállítás kurátoraival és velem, hogy kapcsolatai révén segítsen kiválasztani a kiállítás megfelelő helyszínét. Abban az évben a fesztiválon mind a konferencia, mind a kiállítás fő témájának az általános relativitáselmélet százéves évfordulóját választottuk. Ennek különös aktualitást adott, hogy épp néhány hónappal az évforduló előtt jelentették be, hogy kísérletileg is kimutatták az elmélet által megjósolt gravitációs hullámokat, amelyek távoli égitestekről érkeztek. A kiállítás koncepcióját négyen, közösen Bekével, Dárdaival és Saxonnal egy többórás beszélgetésen dolgoztuk ki lakásomon. A művészettörténész, a fizikus, az alkotó képzőművész és a kurátor szempontjait összehangoló beszélgetést rögzítettük, ennek alapján született meg a meghívandó kiállítók és a tőlük kért kiállítási anyagok kiválasztása, és ez a beszélgetés lett a katalógus előszavának (Beke, 2016) nyersanyaga.

Baráti kapcsolatunk néhány kiragadott példája Beke Lászlónak a tudományhoz való viszonyát próbálta illusztrálni. Szívesen beszélgetett tudósokkal, magánéletben és akadémiai fórumokon. Hajlamos volt ironikusan fogalmazni – nem mindig és mindenki értette, hogy most éppen tréfál, vagy nagyon is komolyan beszél. Pedig... Nemcsak a művészeti élet és a humaniorák, nemcsak az élettelen természet rejtelmek érdekelték. Kíváncsian olvasott az élővilágról is (például orvostankönyveket), és szívesen beszélgetett minderről. Egy-egy beszélgetés kiindult valamilyen tudományos témáról, és hogy, hogy nem, végül mindig a művészethez vezetett. Jó kiindulópont volt. Őt inspirálta a természettudomány, engem a művészek, művészetek.

Legutóbb október 15-én találkoztunk. Dárdai Zsuzsának az Írók Boltjában tartott könyvbemutatója után beszélgettünk kettesben, az utóbbi években szokásossá

vált kedvenc helyünkön a Zsivágóban. Kerültük az egészségi problémák témáit, pedig lett volna már bőven. Őt a tavaly megjelent *Hypersymmetry* könyvem érdekelte. Korábban azt hittem, ez a képletekkel, számításokkal teli téma, amelynek konklúziói részben a standard modellen túli fizikai világképet érintik, és amelyhez a művészetek valóban mindössze érintőleges inspiráló ötleteket adtak nekem, túl távoli számára. Tévedtem. Csak erről beszéltünk. A szokásosnál hamarabb elfáradt. Elkészöntünk. Ő botjára támaszkodva, kezében a *Hypersymmetry* kötettel a Nagymező utca felé indult, én az ellenkező irányba. Pár méter után ő is megfordult. Szokásos, de már halványabb mosolyával intett búcsút.

IRODALOM

- Aknai T. (2018): *BEKE*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó
- Beke L. (guest ed.) (1991): Catalogue, Exhibition *Symmetry and Asymmetry*. *Symmetry: Culture and Science*, 2, 1–2, 1–128.
- Beke L. (2016): Foreword. (edited by Dárdai Zs. – Fejérvári B.): In: *Non-Euclidean Geometry, Curved Spaces, Gravitational Waves*. Art Exhibition Catalogue – UngArt Gallery, Vienna. *Symmetry: Culture and Science*, 27, 3, 195–204.